

РЕЗЮМЕ

МЕДИЦИНСКИЕ ОБЩЕСТВА УКРАИНЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX - В НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ: ИЗ ИСТОРИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ МЕДИЦИНЫ

Левченко И. М. (Переяслав-Хмельницкий)

В статье осуществлен анализ значения медицинских обществ второй половины XIX - начала XX веков. Автором представлена оценка деятельности научного Общества киевских врачей, Одесского общества врачей и Харьковского общества медиков, которые своей деятельностью акцентировали внимание общественности на важных проблемах гигиены, заболеваемости населения, других важных вопросах медицины. Освещено влияние активных деятелей обществ на формирование и распространение знаний в области медицины.

Проанализированы цели создания медицинских обществ, которые заключались в содействии научному совершенствованию врачей, распространении медицинских знаний и методик лечения с учетом местных условий жизни, а также в оказании медицинской помощи тем, кто обращался в учреждения общества.

Акцентировано внимание на роли членов медицинских обществ, которые, как и участники других обществ естествоиспытателей и врачей, сыграли заметную роль в усовершенствовании отечественного медицинского образования, популяризации научных знаний и профессиональной подготовки медиков и бактериологов.

Автор отмечает значение медицинских обществ, которые сыграли важную роль в развитии и совершенствовании санитарной статистики, учреждении новых отраслей науки, таких как эпидемиология, бактериология, социальная гигиена и др.

Ключевые слова: медицинские общества, медицина, медицинские знания, исследования, санитарная статистика.

SUMMARY

MEDICAL SOCIETIES OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF XIX - EARLY XX CENTURIES: TO THE HISTORY OF DOMESTIC MEDICINE

I. Levchenko (Pereyaslav-Khmelnytsky)

This paper analyzes the importance of medical societies of the late nineteenth and early twentieth centuries. The author presented an evaluation of activities of the Kyiv Doctors' Scientific Society, Odessa and Kharkiv Medical Societies whose activities focused public attention on the important problems of hygiene, morbidity, other important medicine problems. There are determined an influence of active members of societies on the knowledge in the medical field formation and dissemination.

There are analyzed the goal of medical societies creating, which was to promote the doctors' scientific improvement, dissemination of medical knowledge and treatment methods based on local living conditions, as well as providing medical care to those who sought the institutions of society.

Attention is focused on the role of the members of medical societies, who like the members of other scientific societies of scientists and physicians have played a significant role in improving domestic health education, promotion of scientific knowledge and training of doctors and bacteriologists.

The author determines a meaning of medical societies, which played an important role in the development and improvement of health statistics and setting up new branches of science such as epidemiology, bacteriology, social care and others.

Keywords: medical societies, medicine, medical knowledge, research, health statistics.

УДК 94(477)"19":069

ЕТАПИ РОЗВИТКУ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ НА ЗАКАРПАТТІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ

Палинчак В. В. (Ужгород)

У статті подано характеристику основних етапів становлення та розвитку музейної справи на Закарпатті у першій половині XX ст. Сформульовано передумови та причини появи музейних закладів у краї. Авторкою також було зроблено спробу визначити роль Т. Легоцького у цьому процесі. Висвітлено

діяльність «Музейного товариства Легоцького», товариства «Просвіта» та «Общества им. А. Духновича». Аналіз джерел та публікацій дозволяє визначити роль цих культурно-громадських організацій у справі збереження та популяризації старожитностей та історії краю.

Ключові слова: музей, товариство, Т. Легоцький, «Просвіта», «Общество им. А. Духновича», старожитності, колекція.

У сучасному світі сфера культури вважається не тільки соціокультурною складовою в житті суспільства, а й вагомим фактором соціально-економічного розвитку. Вона розглядається як один із чинників формування конкурентоспроможності країни, є складовою розв'язання економічних, політичних і соціальних проблем. Важливим елементом культурного життя країни виступають музеї.

Музеї – багатофункціональні заклади соціальної інформації, призначені для збереження культурно-історичних і природничо-наукових цінностей, накопичення та поширення знань через вивчення і демонстрацію унікальних пам'яток матеріальної культури. Вони виконують функції інституту національної пам'яті, самоідентифікації та ідентифікації України у світовому співтоваристві, зберігають історію та культуру народу як частину світового історико-культурного надбання, виступають джерелом інформації і знань, мають величезний виховний і туристичний потенціал. Музейна справа належить до державотворчих чинників. Музеї відіграють важливу роль у формуванні і популяризації національної ідеї та загальнолюдських гуманістичних цінностей.

Музеї як скарбниці коштовностей, старожитностей, творів мистецтва та екзотичних речей існують від найдавніших часів. Попередниками сучасних музеїв в Україні більшість вчених вважає колекції книг, картин, художніх виробів тощо, які зберігалися у храмах ще в часи Київської Русі: Десятинній церкві, Софійському соборі, Києво-Печерському монастирі та інших. У XVII–XVIII століттях великі приватні зібрання художніх творів зберігалися у феодальних замках та династичних маєтках.

Власне музеї в Україні почали виникати в першій половині XIX ст. Це пов'язано з відкриттям музеїв старожитностей, археологічних, етнографічних, університетських, зоологічних, образотворчого мистецтва тощо.

Не минула ця тенденція й Закарпаття, яке на той час було складовою Австро-Угорської монархії. Перші кроки у свідомій музеєфікації предметів старовини пов'язані з діяльністю єпископа Мукачівської греко-католицької єпархії Андрія Бачинського (1773-1809 рр.), який заснував єпархіальний архів та бібліотеку і водночас почав збирати та зберігати предмети церковної старовини. Проте після його смерті це починання не підтримали [10, с. 159]. Музейна справа у краї відродилася лише на початку

XX ст. Базу для її розвитку в майбутньому було закладено у першій половині минулого століття, і це пов'язано з діяльністю визначних діячів та громадських організацій краю.

Для розуміння процесу появи та розвитку музеїв на Закарпатті в першій половині XX ст. та пов'язаних з цим нюансів важливими є джерела. До них належать установчі документи, протоколи засідань та річні звіти товариств, статті того періоду, які описують діяльність музейних установ.

Важливу роль для висвітлення проблеми музеїв у досліджуваній період відіграють протоколи засідань та звіти товариства «Просвіта» і «Общества им. А. Духновича», в яких відображено стан і кількість музейних експонатів, описано заходи, спрямовані на популяризацію музейних закладів серед населення краю. Ідею збереження пам'яток історико-культурної спадщини шляхом їхньої музеєфікації висвітлено у статті В. Залозецького [2]. Серед усього іншого, він описує також, якого типу музей повинно бути створено на Підкарпатській Русі.

Проблемою становлення та розвитку музейної справи на Закарпатті взагалі й у першій половині XX ст. зокрема цікавилася багато вчених та дослідників історії краю. Передусім їх хвилювало питання про витоки музейництва. Цю проблему досліджували такі сучасні науковці як Ю. Качій, Й. Кобаль, Надія та Василь Керецмани, І. Стряпко, В. Панкулич та інші. У своїх працях вони охарактеризовували процес зародження музейних установ Закарпаття, аналізували роль окремих осіб у даному явищі.

Короткий огляд розвитку музейництва у минулому столітті було зроблено Ю. Качієм [4] та В. Панкуличем [10]. У своїх статтях вони тезисно подали характеристику всіх музеїв, які існували в краї, описали історію їх заснування та розглянули напрямки діяльності.

Дослідники не оминули й аналізу ролі особи в історії становлення музейництва в краї. До прикладу, Й. Кобаль свою статтю [6] присвятив визначному діячу та основоположнику музейної справи на Закарпатті Т. Легоцькому. Подружжя Керецманів [5] зробило акцент на красназавчій діяльності товариства «Просвіта». Вивченню його ролі у культурно-громадському житті Закарпаття присвячено також роботи І. Стряпка [14, 15]. Окрім аналізу процесу створення та функціонування «Просвіти», автор приділяє значну увагу практиці збирання, наукової

обробки та експонування найрізноманітніших речей членами товариства.

У цілому історія становлення музейної справи на Закарпатті в першій половині ХХ ст. пов'язана з діяльністю таких товариств:

1) 1909-1950 рр. – діяльність з перервами «Музейного товариства ім. Т. Легоцького»;

2) 1920-1939 рр. – функціонування товариства «Просвіта», зокрема у сфері музейництва;

3) 1923-1939 рр. – активна участь «Общества ім. А. Духновича» в культурному житті Закарпаття, зокрема музейній справі.

Мета статті – визначення основних причин і передумов становлення та розвитку музейної справи, виділення головних центрів музейництва у краї. Також важливим є визначення внеску культурно-громадських товариств у справу збирання та експонування старожитностей.

Із цього випливають наступні завдання:

- визначити передумови появи музейних закладів на Закарпатті;
- проаналізувати роль особи у процесі появи музейних установ;
- продемонструвати процес накопичення цінних історико-культурних експонатів та їх наукової обробки на прикладі діяльності музею Т. Легоцького, товариства «Просвіта» і «Общества ім. А. Духновича»;
- розглянути особливості взаємовідносин цих організацій з владою та вплив цього фактору на розвиток музейництва на Закарпатті у першій половині ХХ ст.;
- узагальнити здобутки та результати діяльності музеїв краю протягом зазначеного періоду.

Перше сучасне музейне товариство на Закарпатті було засноване в 1909 р. у Мукачеві з ініціативи видатного діяча Тиводара Легоцького (1830-1915 рр.). Ким же була ця людина, котра стала основоположником музейної справи у краї?

Тиводар Легоцький народився 5 жовтня 1830 р. у с. Фужіне, поблизу сучасного міста Рієки, Хорватія, у сім'ї службовця лісового господарства. Навчався у початковій школі Ружомбероку та гімназії у Рожнові, з 1847 по 1851 рр. – в Кошицькій юридичній академії. У 1848-1849 рр. брав участь в угорській революції. У 1855 р. оселився в Мукачеві, де і проживав до кінця свого життя [8].

Він був високоосвіченою людиною, цікавився історією, археологією, етнографією, фольклором тощо. Поряд із різноплановою науковою діяльністю Т. Легоцький весь свій вільний час і матеріальні засоби витрачав на збір старожитностей. Уже в 50-х рр. ХІХ ст. стародавні рукописи і документи були зібрані ним у такій кількості, що перетворилися на

справжній архів. Попри архівні матеріали, колекціонував також книги й монети.

У 1860 р. Т. Легоцький придбав для себе частину бронзових речей Х ст. до н. е., знайдених селянами у Клячанові. Знахідка привернула увагу молодого юриста до археологічних старожитностей, які з того часу посідали в його житті та діяльності провідне місце; він не тільки купував стародавні речі, але й сам шукав їх і цим заклав основи археологічного вивчення Закарпаття. Наприкінці 60-х рр. ХІХ ст. його колекція була настільки багатою, що Т. Легоцький мав намір створити на її базі публічний музей. Однак тоді його мрії не судилося збутися.

Йшли роки, а зібрання науковця весь час поповнювалося все новими й новими експонатами не тільки з нашого краю, а й з дуже екзотичних країн – він об'їздив майже всі країни Європи та Азії.

Т. Легоцький не лише збирав старовинні речі й документи, а й науково опрацьовував їх та публікував [6]. Усю свою колекцію він зберігав удома. На подвір'ї під стріхою-навісом були розставлені експонати, доступні для всіх бажаючих [8].

Наприкінці життя вчений знову і знову повертався до думки про створення музею і передачі своєї колекції для його заснування. Влітку 1907 р. у своєму будинку Т. Легоцький скликав нараду [6]. Були тут, крім господаря, директор гімназії Яків Боннер, учитель історії Йозеф Янкович, промисловець Янош Недецеї. Розмова велася в основному навколо історії та музейної справи. Слова попросив господар. «Шановні панове, – почав він урочисто і трохи схвильовано. – У моему житті настає період, коли конче потрібно приймати найсерйозніші й останні рішення. Все своє свідоме життя я вірою і правдою, в міру своїх сил і знань, служив науці, інтересам Вітчизни. Я намагався припідняти завісу над таємницею життя наших предків, для чого проводив археологічні розкопки, збирав стародавні пам'ятки; я хотів донести до нащадків голоси наших батьків, для чого збирав і записував народні пісні. На жаль, з різних причин цей нетлінний скарб ще не став надбанням мого народу. Тому на схилі своїх літ я звертаюсь до вас, шановні панове, посприяти мені у здійсненні цього благородного задуму – мрії всього мого життя. Я пропоную відкрити у нашому місті земський музей, якому передаю всю свою збірку археологічних пам'яток» [12]. Останні слова Т. Легоцького потонули в оплесках. Було вирішено створити «Музейне товариство», назвати його іменем засновника, а цю зустріч вважати установчими зборами. Так у 1907 р. в Мукачеві з'явилося «Музейне товариство імені Т. Легоцького» [12].

Кількість пам'яток зростала і сягнула вже

кількох тисяч, тому Т. Легоцький став добиватися від управи Мукачева відповідного приміщення, де можна було б розмістити музей. Дослідник погоджувався подарувати колекцію місту, якщо влада потурбується про зберігання експонатів та подальший розвиток музею.

У 1909 р. було затверджено статут, і товариство розпочало свою діяльність. Головою обрали Т. Легоцького, а директором майбутнього музею – вчителя історії Мукачівської гімназії Й. Янковича. Завдяки безперервним клопотанням товариства та деякій допомозі державного нагляду за художніми пам'ятками в Будапешті міська управа Мукачева придбала для музею двоповерховий будинок, в якому народився видатний угорський художник-реаліст Мігаль Мункачі. Однак, вважаючи музей малопробудковим, вона погоджувалася надати в розпорядження товариства всього три кімнати на другому поверсі. В інших розмістили склад спиртних напоїв та пивну. Позбавлене будь-якої підтримки, товариство так і не змогло відкрити музей.

Через байдуже ставлення властей до музейної справи Т. Легоцький перед смертю заповів колекцію своїй родині. Після його смерті в 1915 р. музейне товариство припинило свою діяльність [4, с. 10-11].

У 1920 р. померла дружина Т. Легоцького Каталіна Бузаї, а її діти виїхали до Угорщини, продавши колекцію будапештському купцеві Лазарю Зінгеру [6]. Колекцію монет і п'ятитомний хронологічний щоденник Л. Зінгер вивіз у Братиславу. Він мав намір доправити в Будапешт і колекцію археологічних знахідок, але чехословацькі власті на підставі Закону про охорону історичних пам'яток не допустили цього.

Оскільки сім'я Т. Легоцького продала свій будинок, в якому раніше було розміщено колекцію, перед міською управою Мукачева постало питання про розміщення та зберігання цінного зібрання. За наказом урядового комісара міста в 1921 р. колекцію було перевезено й розміщено в Мукачівському замку. Тимчасово нагляд за пам'ятками здійснювала спеціально створена комісія на чолі з урядовим комісаром.

Аби громадськість міста мала доступ до експонатів, комісія влітку 1920 р. зайнялася підготовкою до створення музейного товариства. Після розробки й затвердження нового статуту воно розпочало своє функціонування під назвою «Музейне товариство Т. Легоцького». Правління було доручено добитися виділення приміщення під музей, перевезти туди із замка колекцію, провести наукову обробку, класифікацію та реставрацію експонатів і відкрити музей. Директором майбутнього музею й цього разу обрали Й. Янковича [4, с. 11].

Перший директор поповнив експозицію

предметами з власних розкопок, після чого все зібрання налічувало близько 7 тис. предметів. До нього входили також архіви п'яти так званих королівських міст – Хуста, Вишкова, Тячева, Довгого Поля і Мараморош-Сигота [10, с. 160].

Між тим, Л. Зінгер подав у суд на Чехословацьку державу й після кількох років судових розглядів виграв справу. Але під тиском наукових кіл держава відшкодувала Л. Зінгеру кошти, витрачені ним на купівлю колекції, а він, у свою чергу, відмовився від права власності на неї [6].

Після того як експонати перейшли у власність держави, музей було перейменовано у Краєзнавчий музей Т. Легоцького в Мукачеві. З того часу його фінансування проводилося за рахунок державного бюджету. Міська управа Мукачева, у свою чергу, надала музею фінансову допомогу в розмірі 30000 крон за умови, що він і надалі залишатиметься в місті.

Починаючи з 1925 р., певну допомогу музею надавав Державний археологічний інститут у Празі. Того ж року під керівництвом чеських археологів відбулися перші археологічні розкопки в районі Перечина. У 1929 р., за підтримки інституту, музей Т. Легоцького розпочав систематичні археологічні розкопки. Перші три роки інститут морально і фінансово підтримував музей, направив сюди свого спеціаліста – археолога Ярослава Бема. Крім цього, інститут зобов'язався у своїй лабораторії реставрувати керамічні пам'ятки [4, с. 12].

У 1930-ті рр. до Музейного товариства було приєднано колекції шкільного музею Севлюша (нині Виноградів), діяльність закладу поширилася на дослідження історії, етнографії, фолклору, природи Підкарпатської Русі [11, с. 110].

Колекція музею поступово збільшувалася, і в 1945 р. міська Рада народних депутатів виділила для його потреб окрему будівлю. Директором музею було призначено письменника Йосипа Жупана [12, с. 6]. У 1950 р., після створення обласного краєзнавчого музею, всі експонати було перевезено в м. Ужгород. Частина їх розгубилася при транспортуванні, велика кількість була зіпсована [7, с. 6]. Та все ж і сьогодні значна частина колекції музею Т. Легоцького є основою Закарпатського краєзнавчого музею.

Паралельно з музеєм Т. Легоцького в Мукачеві справою збереження пам'яток старовини займалося і товариство «Просвіта». Воно було засновано 9 травня 1920 р. в Ужгороді, а вже 20 травня створено музейно-бібліотечну комісію, до складу якої увійшли Теофан Скиба, Михайло Новаківський, Петро Куцин, Іван Панькевич, Андрій Аліськевич. Референтом комісії став історик Василь Гаджега [10, с. 160].

Комісія розіслала звернення до громади краю з проханням допомогти в поповненні музейних і бібліотечних матеріалів. По всіх школах було розповсюджено спеціально виданий квестіонар (питальник), до урядових кіл Закарпаття подано клопотання про матеріальну й моральну підтримку.

Було порушено питання перед міністерством закордонних справ Чехословаччини про призначення спеціальної комісії для повернення історичних пам'яток Закарпаття з музеїв Будапешта й Відня. З цією метою Будапешт відвідав С. Фенцик, а Відень – І. Панькевич [5, с. 54].

Уже в червні 1920 р. комісією порушено клопотання перед цивільною управою про заборону вивезення за межі краю музейних цінностей і книжкового майна. Зокрема, це стосувалося музею ім. Т. Легоцького. Справа в тому, що через повоєнний безлад і революцію в Угорщині значна частина цінностей розійшлася по руках. Щоб урятувати хоч те, що залишилося, комісія подала до влади 3 меморандуми, в яких закликала допомогти у збереженні музею. Зрештою, його було врятовано. «Просвіта» прагнула на базі цього музею створити Народний Музей і зверталася до уряду з проханням передати музей ім. Т. Легоцького у власність товариства, але отримала відмову.

Активно працювала музейно-бібліотечна комісія й у напрямку збереження старовинних пам'яток архітектури. 17 травня 1921 р. просвітяни А. Волошин, І. Панькевич та В. Гаджега звернулися з листом до шкільного реферату. В ньому пропонувалося, зокрема, утворити «комісію консерваторів», яка б мала певні матеріальні засоби та повноваження у справі охорони пам'яток старовини. Для складу комісії були рекомендовані Й. Пешек, В. Гебей, В. Гаджега, Ф. Заплетал, В. Сулинчак, М. Радвані, І. Панькевич, М. Новаківський та Г. Стрипський [5, с. 53]. Шкільний реферат зацікавився ініціативою товариства, і незабаром при ньому було створено «Інститут консерваторів». Разом із листом заступник голови музейно-бібліотечної комісії «Просвіти» М. Новаківський подав у Цивільну управу реферат із аналізом справ з охорони пам'яток старовини [15, с. 223].

У квітні 1921 р. комісія через пресу кілька разів звернулася із закликом «До всього руського громадянства» надсилати матеріали для альбому з життя і побуту Закарпаття: малюнки, фотографії, а також вишивки, писанки, одяг, різьблені речі тощо [14, с. 65].

Товариство також займалося видавництвом власного наукового збірника, або ж «рочника». У ньому члени «Просвіти» публікували свої наукові доробки. Серед усього іншого, через збірник пропагували охорону історичних та культурних пам'яток і створення

музеїв з цією метою. До прикладу, у збірнику за 1922 рік читаємо: «...Найліпшим способом охороні движимих предметів мистецтва єсть перенесення их до музея. До тепер находится только завязок такого музея при «товариствѣ Просвѣта» в Ужгородѣ. Он повинен стати початком Подкарпатского Національного музея, на взор «Національного Музея» у Львовѣ, то значить типом музея, якій зберѣгає художнѣ предметы цѣлого краю. ... Музей того типа має окрѣм задач заховання художних предметів задачу поширювати обзнайомлювати публичность з подкарпатским мистецвом, особливо у нас на Подкарпатской Руси, де досягнення и познания мѣсцевого мистецтва єсть через недосяжность деяких околиць прямо не можливим... Національний музей мусить, окрім історично-художних предметів мѣстити в собі предметы етнографичнѣ. Тут треба хоронити не лише старѣ предметы домашнього промысла – але й сучаснѣ... Тут в першой мѣрѣ треба зберігати стару кераміку, незвычайно богату в орнамент (Гуцульщина) и вишивки та килими, окрім того деревлянѣ рѣзьбы домашних посуд... Ту саму судьбу переходить и сѣльска ноша (одежа), яка в деяких місцевостях одзначаєся великою рѣжнородностею» [3, с. 119-120].

За п'ять років (до 1 січня 1925 р.) зібрання музейно-бібліотечної комісії «Просвіти» нараховувало 57 старовинних рукописів, 113 стародруків, понад 400 фотографій, а також 18 старовинних керамічних виробів, монети, 38 церковних предметів, бароковий іконостас XVIII ст., предмети побуту, 10 макетів господарств Закарпаття, вишивки, писанки, зразки одягу з Гуцульщини і околиць Хуста, 155 зразків мінералів [17, с. 40]. Народні вишивки краю, зібрані активістами «Просвіти», з успіхом презентувалися в 1924 р. у Празі на виставці «Життя і мистецтво Підкарпатської Русі» [10, с. 161].

Проте незабаром товариство зіткнулося з проблемою відсутності приміщення для музею. Неодноразово музейно-бібліотечна комісія та представники правління «Просвіти» зверталися по допомогу до чехословацького уряду [1, с. 124]. Але приміщення так і не отримали.

Після спорудження в 1928 р. Народного дому «Просвіти» в ньому були розміщені і музейні зібрання, що налічували понад тисячу експонатів [10, с. 161].

У 1929 р. в Ужгороді на базі акварістичної спілки було організовано «Краєве музейне товариство», яке мало збирати етнографічні та природні пам'ятки краю, а також твори живопису. З часом, коли кількість експонатів зросла, товариству виділили кілька кімнат у будинку колишнього жупанного управління, які раніше використовувалися як тюремні камери. У

цих приміщеннях розмістили частину експонатів і відкрили музей для громадськості. Для широких мас музей відкрився тільки в 1933 р., коли в одному з адміністративних будинків міста було надано 12 кімнат [4, с. 13]. У листопаді 1938 р його було евакуйовано до Кам'яниці, а в березні 1939 р. повернуто до Ужгорода; на жаль, під час перевезень частину експонатів втратили [10, с. 161].

5 серпня 1922 р. на партійній нараді Руської земледільської автономної партії (РЗАП) у Мукачеві було прийнято рішення про створення «Общества ім. О. Духновича». Саме тоді було вперше офіційно оголошено про заснування культурно-просвітницької організації, яка б не тільки слугувала допоміжним інструментом політичної течії, але й виконувала важливі культурно-освітні функції. Учасники зібрання вирішили створити у краї культурно-просвітницьке товариство імені Будителя краю Олександра Духновича [16]. До створення товариства приступили 22 березня 1923 р. на Руському Народному Конгресі в Мукачеві, коли 163 прихильники цього напряму заснували «Русское культурно-просветительское общество имени Александра Духновича». Є. Сабов, котрий очолив товариство, та його однодумці, серед яких яскраво виділялися С. Фенцик, Й. Камінський, С. Сабов, М. Бескид, О. Бескид, Ю. Гаджега, були обрані до Головної ради організації. Структуру «Общества» склали 12 секцій: організаційна, науково-літературна, видавнича, театральна, музична, хорова, спортивна, російських скаутів, національного центру, національного архіву, російських жінок, санітарно-гігієнічна [9, с. 280]. Реально товариство протиставляло себе іншій потужній у краї громадській організації – «Просвіті», яка була лідером українофільської течії.

Товариство оголосило себе продовжувачем справи «Общества св. Василя Великого», а основною метою діяльності проголосило культурний розвиток «русского народа», його виховання в моральному і патріотичному дусі [16]. Серед усього іншого це стосувалося і створення та діяльності музеїв на території краю, що було відображено у статуті товариства: воно «...открывает... музеи и принимает попечение над подобными уже существующими...» [13, с. 13].

Великою проблемою «Общества» була відсутність власного осередку – будинку для вирішення своїх статутних завдань. У 1923 р. було придбано невеликий будинок на теперішній вулиці Берчені під № 1. Майже десять років збиралися благодійні кошти для спорудження центрального будинку Крайового товариства. Тільки у грудні 1932 р. здійснилася мрія духновичівців – на земельній ділянці тодішньої набережної Франтішка Палацького, чеського

історика (нині Православна набережна), було зведено Народний дім ім. О. Духновича. Двоповерхова будівля мала всього шість кімнат, актовий та невеликий спортивний зали. Найціннішими тут були бібліотека та архів, що містилися у двох кімнатах і читальному залі. Бібліотека нараховувала понад 3 тис. книг латинською, церковнослов'янською, грецькою, угорською, німецькою та російською мовами. Це був книжковий фонд отця Івана Чурговича (1791-1862 рр.) – генерального вікарія Мукачівської єпархії і директора Ужгородської королівської гімназії; рукописи і книги отця Євгенія Фенцика – редактора літературно-духовного журналу «Листок»; рукописи Олександра Духновича, єпископа Андрія Бачинського, Євменія Сабова та інших. Тут були і видання «Общества» 20-30-х років [18].

Протягом 1922-1926 рр. музейна секція, або ж «Русский Народный Архивъ», «...собрала довольно цѣнный материалъ по вопросу нашей культурной жизни; частью пожертвованіями, частью же покупкой. Дрѣ Іосифъ Каминскій передалъ обществу подлинныя документы, относящіяся къ исторіи нашего перваго литературнаго общества: «Общество св. Василя Великаго». Всего получено 182 документа. Секція покупкой пробрѣла отъ Уріила Силвая нѣсколько документовъ относящихся къ нашимъ культурнымъ движеніямъ въ семидесятыхъ годахъ прошадшаго столѣтія и 274 книги. Секція купила два тома исторіи Болгарь и словеньвъ Гуцы-Венелина... Для приобрѣтенія другхъ цѣнныхъ рукописей, книгъ и разныхъ культурныхъ памятниковъ, секція предпринимаетъ новыя мѣры» [2, с. 55-56].

У 1939-1940 рр. «Общество им. А. Духновича» припинило свою діяльність в Ужгороді, після того як угорська влада відмовилася далі підтримувати русофільство на Закарпатті [19, с. 1808]. Цінні стародруки, рукописи, газетні підшивки та експонати, які зберігалися в Народному домі, були втрачені. Частина їх була знищена, частина – розкрадена.

Такою є історія становлення та розвитку музейної справи на Закарпатті в першій половині ХХ ст. Передумови для розвитку були закладені ще за часів єпископа А. Бачинського, та після його смерті ця справа занепадала. Її відродження і розвиток пов'язані з ім'ям визначного діяча Т. Легоцького. Саме він, захопившись археологією, почав колекціонувати різноманітні старожитності. Ця колекція з часом і стала основою для створення в Мукачеві музею його імені, а пізніше – базою для Закарпатського обласного краєзнавчого музею. Тиводар Легоцький заклав основу для появи музеїв не лише як установ для експонування предметів, а й як організацій, які займаються науковою обробкою та описом пам'яток старовини.

Справу Т. Легоцького у сфері музейництва у 20-х рр. ХХ ст. продовжили такі громадські організації як «Просвіта» та «Общество им. А. Духновича». Поряд із поширенням культурно-просвітицьких ідей серед населення краю, вони займалися збиранням, обробкою та зберіганням пам'яток старовини. Кожне з цих товариств мало свою концепцію визначення ролі та місця музеїв у житті суспільства. Та їхні точки зору збігалися в

одному: вплив музеїв на справу поширення історико-політичних ідей серед населення неоціненний.

Незважаючи на різницю у ставленні до музейної справи, товариства залишили по собі значну спадщину. Колекції зібраних ними речей мали величезне значення для дослідження історії, фольклору, традицій і побуту населення краю.

1. Протокол Х Засідання Головного Відділу тов. Просвіта в Ужгороді дня 7 ІХ. 1920 в залі Руського Клуба // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: Два кольори, 2003. – С. 89-91.
2. Гаджега Ю. Секція музейная – «Русский Народный Архивъ» / Ю. Гаджега // Дѣятельность Общества им. А. Духновича 1922-1926 / Под редакцій д-ра С. А. Фенцика. – Ужгород: Типографія «Школьная помощь», 1926. – С. 55-56.
3. Залозецкій В. Задачѣ консерваторскоѣ працѣ для охорони памяток мистецтва на Подкарпатской Руси / В. Залозецкій // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгородѣ за рок 1922 / Під ред. А. Волошина, В. Гаджеги, И. Панькевича, В. Бирчака. – Рочник І. – Ужгород: Книгопечатня акціонного товариства «Унію», 1922. – С. 112-123.
4. Качій Ю. З історії музейної справи на Закарпатті / Ю. Качій // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. – Вип. 1. – Ужгород: Карпати, 1995. – С. 9-15.
5. Керецман Н. Краєзнавча діяльність «Просвіти» на Закарпатті / Н. Керецман, В. Керецман // Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник І (XV). – Ужгород: Закарпатське крайове Товариство «Просвіта», 1996. – С. 52-57.
6. Кобаль Й. Зачинатель музейної справи: [Т. Легоцький] / Й. Кобаль // Закарпатська правда. – 1995. – 25 липня. – С. 4.
7. Малець О. Пригоди колекції Т. Легоцького / О. Малець // Новини Мукачева. – 1994. – 23 червня. – С. 6.
8. Малець О. Тиводар Легоцький – засновник першого на Закарпатті Мукачівського історичного музею / О. Малець // Срібна Земля. – 1995. – 7 жовтня. – С. 14.
9. Общество им. А. Духновича // Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси / Карпато-русский Этнологический Исследовательский Центр США / Ред. рус. текста М. Шабак; Ред. англ. текста К. А. Шабак; Ред. чеш., слов., польск., болг. текстов Д. Поп; Ред. изд-ва и укр. текста В. Падык. – Ужгород: Изд-во В. Падыка, 2001. – 431 с.
10. Панкулич В. В. Історія музейної справи на Закарпатті / В. В. Панкулич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Історія. – Вип. 22. – Ужгород: Вид-во УЖНУ «Говерла», 2009. – С. 159-161.
11. Піскова Е. М. Музей Легоцького в Мукачевому / Е. М. Піскова // Енциклопедія історії України. – У 10 т. – Т. 7: Мл – О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2010. – 728 с.
12. Попп Д. Тиводар Легоцький і «Мукачівське музейне товариство» / Д. Попп // Старий Замок. – 1998. – 26 лютого. – С. 6.
13. Сочка-Боржавин В. Історія Общества им. Александра Духновича. 1923-2003 / В. Сочка-Боржавин, Л. Філіп-Радванський. – Ужгород, 2003. – 80 с.
14. Стряпко І. О. Розвиток культури Закарпаття через призму діяльності товариства «Просвіта» (1920-1925 роки) / І. О. Стряпко // Схід. – № 5 (89). – 2008. – С. 64-67.
15. Стряпко І. О. Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920-1939): Монографія / І. О. Стряпко. – Серія «Studia Regionalistica» / № 5; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2012. – 328 с.
16. Токар М. Громадські організації Закарпаття як прояв громадянського суспільства в міжвоєнній Чехословаччині / М. Токар. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakarpattia.com/?p=1950#moge-1950>.
17. Федака П. Нарис історії товариства «Просвіта» Карпатської Руси-України (1920-1939) / П. Федака. – Ужгород, 1991. – 52 с.
18. Філіп Л. Одне з культурно-освітніх товариств Ужгорода. До 90-річчя створення товариства ім. О. Духновича / Л. Філіп // Ужгород. – № 11 (704). – 2013. – С. 4.
19. Штефан А. Общество им. О. Духновича / А. Штефан // Енциклопедія українознавства. – У 10 т. – Т. 5. / Гол. ред. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1966. – 2000 с.

РЕЗЮМЕ
ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ МУЗЕЙНОГО ДЕЛА НА ЗАКАРПАТЬЕ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

Палинчак В. В. (Ужгород)

В статье дана характеристика главных этапов становления и развития музейного дела на Закарпатье в первой половине XX в. Сформулированы предпосылки и причины возникновения музейных учреждений в крае. Автором также была сделана попытка определить роль Т. Легоцкого в этом процессе. Отражена деятельность «Музейного общества Легоцкого», общества «Просвита» и «Общества им. А. Духновича». Анализ источников и публикаций позволяет определить роль этих культурно-общественных организаций в деле сохранения и популяризации древностей и истории края.

Ключевые слова: музей, общество, Т. Легоцкий, «Просвита», «Общество им. А. Духновича», древности, коллекция.

SUMMARY
STAGES OF DEVELOPMENT OF MUSEUMS AND MUSEOLOGY IN TRANSCARPATHTIA IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY
V. Palinchak (Uzhgorod)

Article presents the main stages of development of museums and museology in Transcarpathia in the first half of the 20th century. Preconditions and reasons for the appearance of museums in the region are formulated. The author also made an attempt to define the role of T. Lehoczky in this process and describe the activities of Lehoczky Museum Association, Association Prosvita and Association of A. Duhnovych. Analysis of the sources and publications is allowed to determine the role of these cultural and social organizations in the saving and promotion of the region ancientries and history.

Keywords: museum, association, T. Lehoczky, Prosvita, Association of A. Duhnovych, ancientries, collection.

УДК 94(477)"1920-1930"

ШКОЛИ НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ В 1919-1929 РОКАХ

Делібалтова Ю. В. (Прага)

У статті висвітлюються деякі особливості шкільної освіти на Підкарпатській Русі (Закарпаття) в 1919-1929 рр., впливу чехословацької влади на освіту та культурне життя Закарпаття. 10 вересня 1919 р. в Сен-Жермені, а 4 червня 1920 р. в Тріаноні були підписані міжнародні договори, за якими Закарпаття увійшло до складу Чехословацької республіки, діставши офіційну назву Підкарпатська Русь. Культурна спадщина, що збереглася від Австро-Угорської імперії, на Закарпатті виявилася тяжкою. Система освіти була дуже поганою, а населення, в більшості, – малограмотним. З перших днів влада Чехословацької республіки проводила активну освітню політику. В Чехословаччині у 20-30-ті рр. XX ст. були створені й успішно діяли десятки українських наукових установ, організацій, спілок і видавництв, вищих навчальних закладів. До цього доклала свої зусилля українська політична еміграція. Влада Чехословаччини сприяла створенню та поширенню української школи та культури. Були певні прорахунки в політиці стосовно освіти в цьому регіоні, проте вони не можуть затьмарити ті успіхи, яких досягла Підкарпатська Русь на освітній і культурній ниві у 20-30-х рр. XX ст.

Ключові слова: Підкарпатська Русь, Закарпаття, освіта, українські та чеські школи, шкільна система, русини.

Історія освіти невіддільна від історії народу, розвитку його культури та політичних процесів, які мають місце в суспільстві, адже саме в освіті – запорука майбутнього. Тому й дослідження з проблем історії освіти завжди цікаві, а тим паче для Закарпаття, яке з 1919 до 1939 рр. належало до Чехословацької республіки.

Питання становлення української школи на Підкарпатській Русі в часи володіння цим краєм Чехословаччиною вивчалися вітчизняними науковцями радянського періоду з історичної та політичної точок зору досить упереджено. Чимало з них звертали увагу на демографічну статистику 20-30-х рр. XX ст. із зазначеного